

УДК 82.092

РОМАН КУПЧИНСЬКИЙ ЯК САТИРИК (ГАЛАКТИОН ЧІПКА НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ «ДІЛО»)

Марта МЕЛЬНИК

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
вул. Городоцька, 26, Львів, Україна, 79007*

Показано становлення Романа Купчинського як письменника-сатирика. Проаналізовано фейлетони письменника, опубліковані в газеті «Діло», розкрито їх жанрову різноманітність та національно-культурне спрямування.

Ключові слова: січове стрілецтво, патріотизм, державницька ідея, публіцистика, фейлетон, сатира, жанрові особливості.

У 1924–1939 рр. Р. Купчинський був співробітником щоденної львівської газети «Діло», де вів сатирично-гумористичну рубрику «Відгуки дня» під псевдонімом Галакціон Чіпка, а також уміщував під власним прізвиськом художньо-публіцистичну і художньо-мемуарну прозу. Під час Першої світової війни у рубриці «Стрілецьке життя», запровадженій редакцією часопису з огляду на «політичну вагу стрілецького руху, який в очах світової громадськості виказував рішучість і прагнення українців стати повноцінною об'єднаною державною нацією» [1, с. 205, 208, 268], регулярно друкувалася кардіограма змагу українських січових стрільців. Автором деяких публікацій у 1915 р. та 1916 р. був Р. Купчинський [2, 1915, верес.-груд.; 1916, 20 лют.], в яких він підтримував стратегічну лінію часопису і своїх колег О. Назарука, А. Баб'юка, В. Бемка в широкоформатному «забезпеченні стрілецтву суспільної опіки» [1, с. 205] і безпосередніх «вражінь» війни, яка тоді детермінувала життя українського обивателя [1, С. 208].

На той час «Діло» мало опінію «щоденного органу української політичної думки» [3, 138], видання із виразною патріотичною поставою, котра сформувалася майже впродовж п'ятдесяти років, в якому працювали відомі не лише в Галичині, а й в усій Україні журналісти, правники, письменники (В. Барвінський, А. Горбачевський, І. Белей, І. Франко, К. Устиянович, В. Навроцький, Ю. Романчук, А. Вахнянин, Є. Олесницький, О. Маковей, В. Щурат, М. Грушевський, О. Кониський, І. Липа, Г. Хоткевич) [3, С. 137–140]. Співробітництво, наприклад, І. Франка у «Ділі» у 1880-1883 рр. сприяло переходу часопису «від угодовських, примиренських мотивів у ставленні до ... буржуазної влади» до загальнодемократичних позицій» [4, т. 2, с. 68]. В оцінках істориків журналістики часопис постає україноцентристським, який не лише «підносить бойовий тон у боротьбі із ворожими таборами: польським і москвофільським» у 1900-х рр. [3, с. 139], а й dorостає згодом до рівня «трибуна українського життя» [3, с. 139],

котрий доносить правду широкій громадськості про такі дразливі події як вбивство А. Коцка в боротьбі за український університет 1906 року, вибори до сейму чи політику графа Потоцького.

У 20–30-х рр. ХХ ст. основними проблемно-тематичними пріоритетами «Діла» були: «формування читацької свідомості на системному сприйманні явищ і фактів суспільної дійсності з їх причинами і наслідками» [1, с. 242] об'єктивне висвітлення життя радянської України, Східної Галичини у суспільно-політичному та культурно-мистецькому контекстах. Голодомор, наслідки колективізації, масові репресії в Україні, в Галичині ж – пацифікація [4, с. 68]), стан української вищої школи [1, с. 245], «кресова політика» [1, Там само. – С. 249]. В історичній хронології 1925–1939-х рр., періоду «фейлетонописання» Р. Купчинського, – і боротьба за український університет 1926 р., внаслідок якої нове цензурне польське законодавство передбачало «тюремне ув'язнення осіб за поширення «шкідливої державі» інформації, а для видання – закриття без права відновлення» [1, с. 256]. Тому цілком слушною є оцінка Ю. Шаповала як геройства діяльності українського журналіста і публіциста [1, с. 241]. Генеральною для українства Галичини 1925 р. була проблема «шкільного плебісциту», який полягав у фіксуванні громадянами у шкільних деклараціях домагань надавання шкільної освіти українською мовою, польська влада чинила опір. Водночас актуалізувалося питання целібату українського священства. 1930 р. відбулася пацифікація Галичини, що породила тотальне придушення будь-яких спроб українського організованого політичного і національного життя [5, с. 80].

У 1926 р. часопис зазнавав частих конфіскацій. На початку березня колектив «Діла» зазначає про двадцять шість фактів конфіскації щоденника, в грудні налічувалося уже 119. Такого самого «льосу» зазнавали і фейлетони Р. Купчинського. Наприклад, повністю було забілено фейлетон «Приклад з муринського життя», а сам часопис через це був сконфіскований [6, 1926, ч. 58, с. 3.]. У листопаді 1938 р. вийшов декрет про пресу польського уряду, за яким головні редактори часописів несуть карну відповідальність за публікування матеріалів злободенної міжнародної тематики, суспільно-політичного характеру [5, с. 128].

Перед Р. Купчинським як співробітником якісної, а не бульварної преси, серйозного, інформаційного видання, у фейлетонному жанрі, що «літературно трактує прозу життя» [7, с. 87], стояло завдання на високому рівні втримати планку літературності й актуальності, відповідати при цьому філософії жанру.

Карл Крауз афористично передає суть фейлетонописання так – це «те саме, що й крутити кучері на лисині [8, с. 230]». Суть афоризму передає «філософію дрібниць», якій відповідає жанр, адже фейлетон трактують, зазначає О. Бочковський, як «мікроскопію життя». Тому для того, аби бути добрим фейлетоністом, не вистачить бути добрим журналістом-репортером. У цій нелегкій справі «не кожен журналіст у стані є опанувати цю ділянку модерного газетярства. Скоріше письменник, зокрема новеліст буває також добрим фейлетоністом», – висновує О. Бочковський [7, с. 88]. Курт Тухольський визначальним у природі фейлетоніста виділяє фактор натхнення та імпровізацію: «... обдарований фейлетоніст тисне на клавіші друкарської машинки для того, щоб створю-

вати імпровізацію, так само, як композитор тисне на чорно-білі клавіші. Фейлетоніст є митцем, і в ідеалі він займається творчістю лише тоді, коли в нього є натхнення, коли прийшов його час творити. Якщо ж примусити його вкластись в певні часові рамки, або ж змусити писати на певну тему, то з цього нічого би не вийшло. Фейлетоніста можна тільки спровокувати до того, щоб він писав на якусь тему» [8, с. 230]. Отже маємо узгодження із думкою О. Бочковського про безумовну присутність письменницького хисту та вміння моментально організовуватися та реагувати на «дрібниці життя». Водночас фейлетоністику означають як хист, а не ремесло, запорукою успіху в цій ділянці є вроджені властивості, здібності, – вважає Курт Тухольський: «Не можна навчитись писати фейлетони. Цей дар потрібно мати з народження. Можна лише розвивати формально і тематично доглядати за точністю, даром» [8, с. 231].

Р. Купчинський-Галактіон Чіпка у майже щоденних «Відгуках дня» впродовж багатьох років оперативно реагує на миттєвості галицької щоденності: прикмети погоди, моди, кулінарні, читацькі смаки львівського міщанства, розповідає про свої вакації, фінансові скрути тощо. Однак за уламками давноминулого світу, який відтворюється у свідомості читача, постають пекучі проблеми української спільноти в окупаційних умовах.

Подібно до Євгена Маланюка, котрий в есеїстиці дефініював небезпечні бацили російського імперіалізму, що він їх означив як «єдинонеділимство», Р. Купчинський у фейлетонах зробив подібне, лише на прикладі імперських мрій та імперської суспільної практики Польщі. Він у граційній, легкій, філігранній фейлетонній формі визначив бацили єдинонеділимства у польському державному мисленні. Переконає через згущення проблемного полотна, взятого з галицької щоденності, в тому, що перед нами імперіалізм монгольського типу, який скерований, за визначенням Є. Маланюка, на «підтинання расового коріння [9, с. 248]» через накидання релігії, «а часом обряду [9, с. 249], мову, словництво вкупі з догматом єдинонеділимства. Є. Маланюк зазначає, що «доктрина єдинонеділимства почала епідемічно ширитися по першій світовій війні і фактично довела до державного самогубства Польщу» [9, с. 250], оскільки була «до смаку» тим, хто підтримував ідею імперії Ягеллонів через адміністративне, тотальне католицизм, шляхетську охлократію, ідею Варшави як «Христа народів» – і це лише «підкреслювало прірву між дійсністю й вимізкованим містом» [9, с. 251]. Зазначимо, що на відміну від уже розлогої на поточний момент націософської традиції осмислення московського імперіального месіанства в стосунку до українського питання (праці Е. Маланюка, М. Шкандрія), царину осмислення польської «експансії» винародовлення на українські «креси» формують поки що фрагменти зі статті Е. Маланюка [9, с. 249–251] та М. Шкандрія [10, с. 121–144].

Тому з цього погляду Р. Купчинський своїми проблемними фейлетонами дає унікальну можливість побачити читачеві щоденну практику польського самодержавного єдинонеділимства стосовно українців Галичини, «підігрітої» несправедливими рішеннями Ліги Націй.

Наприклад, у вакаційному образку «Скоки на боки» (Діло. – 1925. – Ч. 93), де обігрується мотив відпочинкової мандрівки оповідача зі Львова до Перемишля – «зі

столиці до провінції» – знайдемо чимало критичних «скоків» Галактіона Чіпки на ознаки польської імперської присутності – тут проголошення переваги польської культури над українською і закреслення української історії: «Дивне явище дається за обсервувати в нас у Галичині. Чим далі на захід, тим більше села стають бідні і брудні. Видно, як на долоні, що культура йшла до нас від заходу, як про це весь час трублять наші сусіди». Майже невагомий образ-деталь тонко передає реальний релігійний тиск в колісах українському місті Перемишлі: «Вкінці місто з імпазантними двоповерховими хмародерами і безліччю костелів (один на 50 душ!)». У другій частині фейлетона головними в урбаністичному пейзажі є завуальовані акценти колишньої українськості Перемишля: «Остав один Замок. На його вид знову розсівся на моїй душі кари гідний сентимент і прикликав давно прибідли спомини. Тут же стояли колись чертоги Ростиславичів, князів землі рідної. Тут приготовляючись до промоції, пересиджував я на лавочці з чорноокою Ростиславою. А тепер, ні Ростиславичів, ні Ростислави. По синьому небі біжать якісь дивовижні хмари, мов їздці крилаті... Тіні забутих предків» [6, 27, 1925, ч. 96, с. 3]. Інтертекст-назва однойменного твору М. Коцюбинського «Тіні забутих предків», з одного боку, вказує на культурний шар, на якому «усвідомлювався» Р. Купчинський, з іншого – це вмістилище підтексту в ліричному відступі, що нагадує про українське.

Про особливу пильність щодо українського у Перемишлі згодом повідомить інформаційна колонка «Діла» у статті «Напад на українську процесію в Перемишлі»: у неділю 15 червня процесію греко-католицької громади міста, що йшла на цвинтар для відправи на могилах, спільними зусиллями польської поліції, військових було позбавлено вінців із тризубами, що їх несли одразу на хрестом: «На несучих вінці накинулися поліцаї та хотіли їх сконфіскувати... На допомогу поліцаям кинулися прохожі військові, а накінець з'явився великий відділ поліції з наїженими багнетами та почав приступ на процесію...» [6, 1925, ч. 133, с. 4].

Ідеєю третьої частини фейлетону «Скоки на боки» є фінальне речення-звернення Р. Купчинського до міста юності: «Не пошкодили тобі усякі орди, які заливали тебе, не пошкодимо й ми, яких заливав ти» [6, 1925, ч. 99]. Правдивий зміст його розкриває попередня сюжетна лінія бенкету, що його влаштували на честь приїжджих. Опис бенкету як «кулінарної битви» алюзійно оживлює в свідомості читача поему Р. Купчинського «Скоропад» і історичний оптимізм прототексту поеми, «Енеїди» І. Котляревського». Цілі фаланги ворогів, що грозили нам з розставлених полумисків та відкоркованих пляшок, були безпощадно розгромлені – підсумовує Галактіон Чіпка. І, розвеселений, прощаючись, задивлений у рідне місто, рецитуює: «Нехай московський цар Микола Всі свої орди вишле, Ти гордо глянеш доокола, Престольний Перемишле!» І ось аж тепер внаслідок накладання одне на одне значень попередніх текстових періодів фейлетона формується оптимістична ідея про польську орду, що лише тимчасово зайняла місто. Інший фейлетон, 1933 р. випуску, «Ворожка», що є імпресійним портретом циганського народу, своїми прикінцевими акордами також вступає в інтертекстуальний перегук із поемою «Скоропад»: «щасливий народ! Нема для нього кордонів, не знає як довго на однім місці і куди поїде. Рідний край свій на возах, а душу в скрипці возить» [6, 1933, ч. 154]. Ось як у поемі:

Чи пам'ятаєте смаглявих тих циганів,
Що край свій на возах, а душу в скрипці возять,
Що навіть золотих ненавидять кайданів...» [11, с. 127].

Тему перетягування української сили в польський бік розгортає наступний фейлетон «Пац і Палац», а саме «повного зближення» національної меншості із національною більшістю під знаком «ідеї Ягайлів», тобто ідеї геополітичного розростання Польщі «од можа до можа» [6, 1925, ч. 134, с. 3–4]. Не оминає і підміни національної назви українського народу у польській періодиці на «малополяків». Купчинський викриває наміри влади надати поняттю історичного тривання через лексему «малополяни» («Małopolanie»), яку озвучив посол Приступа [6, 1926, ч. 23, с. 3].

Не лише з метою прямого інформування читачів чи їхньої розваги з'являлися фейлетони Галактіона Чіпки, а насамперед, як бачимо, з прагнення навчити, відновити порушену офіційною політикою Польщі політичну і моральну рівновагу українців. Тому відповідно до жанру Чіпка з «абстрактних вершин ділової мови політиків, соціологів і повідомлень» сходить «в зелену долину змістовної пластичної і дійсно справжньої» [12, с. 80] української мови. Польська, німецька мови використані як засоби досягнення сатиричного ефекту.

У багатьох творах Р. Купчинський звертається до освітянських проблем в Галичині. Він критикує «патріотів», які на словах будують Україну, дбають про її майбутнє, розуміють проблеми освіти і підтримують освітян. Бо діти – наше майбутнє, а насправді – це лише «знайомі слова, слова, слова...». «Світлі Збори! Наша школа в ярмі. Наші діти не мають де вчитися і не можуть вчитися. По сутеринах містяться кляси приватних шкіл. Треба нам конечно будувати шкільний будинок». Надійшла пропозиція жертвувати гроші на будівництво шкільного будинку. Промовець пообіцяв пожертвувати 10 тисяч золотих! Але коли прийшла черга дати гроші, захворів: «Велика гарячка, на язиці прищ, а на тілі синьо-жовті плями», – жартує Галактіон Чіпка [6, 1925, ч. 46, с. 4].

Присутнє у фейлетонах і особисте життя не лише Галактіона Чіпки, але і його творця, Р. Купчинського – фрагментарні згадки про сина, доньку, що вони вчать в приватній українській гімназії, в якій б'ють шиби шовіністи, згадки про неповторну редакційну атмосферу, яку творять разом із ним і Ордан, і Чмелик, і Стецик. Знайдемо факти гастролей «Вертепу наших днів» – спільного дітища Р. Купчинського й Л. Лепкого [6, 1926, ч. 45-47, ч.103], резонансу вистави у глядачів і контролюючих органів. Побачимо, як Р. Купчинський дбав про матеріальний добробут Товариства письменників і журналістів ім. І. Франка [6, 1929, ч. 96, с. 4].

У фейлетонах-шаржах бачимо доброзичливі портрети стрілецьких побратимів Р. Купчинського, до сердець яких в момент роботи над текстом хотів доторкнутись серцем – О. Бабія [6, 1933, ч. 342, с. 5], Б. Лепкого [6, 1926, ч. 272, с. 2, 7]. Форма ліричного листа до Л. Лепкого увиразнює дружні взаємини між адресатом і адресантом [6, 1933, ч. 307, с. 5].

Якщо Галактіон Чіпка дозволяє собі гумористичну чи сатиричну тональність майже в усьому проблемно-тематичному спектрі своєї фейлетоністики, то є одна тема, в якій

він завжди серйозний. Це тема національно-визвольної війни українців періоду Першої світової війни. Модус спомину, поринання в недавнє минуле не дозволяє автору на гру. Наприклад, екзистенційна напруга колізій загибелі полковника Шаманека в човні на переправі від підступної руки малороса актуалізує біблійну історію про Авеля і Каїна [6, 1930, ч. 111, с. 4].

Часто тема фейлетону Р. Купчинського перегукується із поданою у передовій статті часопису, часом – ніби підсумовує найбільш актуальні явища та проблеми попередніх чисел – і так доповнюючи їх розставлянням таких підтекстових акцентів, яких не могли собі дозволити «серйозні» публікації з огляду на загрозу конфіскування, і в певному сенсі конкуруючи із серйозними шпальтами «Діла». Як фейлетоніст Р. Купчинський услід за авторами «серйозних» колонок відповідно до вимог свого жанру, вимог професії також «спрямований на повідомлення реальних подій. Це звучить просто. Але справжня журналістика є важкою працею. Щоб з нею впоратися, не вистачить про «рецепта», лише – практичні навички» – зазначає Ганс Кемпські [13, s. 3]. Те, що Р. Купчинський не випадково мав добру опінію фахового журналіста, і не раз його статті у «Ділі» підлягали «конфіскатам», свідчить на користь його високої майстерності в отих «практичних навиках», секретах фаху.

Отже, окрім традиційних фейлетонів оригінального «проблемно-документального» зразка, можна говорити про жанровий синтез в межах фейлетону Р. Купчинського – елементи новели, анекдота, шаржу, літературного некролога, листа, полемічного листа (особливо виразними є відкриті листи Галактіона Чіпки до цензури), подорожніх нотаток, нарису, літературної казки, що тяжіє до притчі, ліричного чи пейзажного етюд, про вдале застосування прозового і віршованого викладу у фейлетоні.

Як природжений фейлетоніст, талановитий працівник преси, відповідно до обраного жанру «майстерно трактував прозу життя» [7, с. 87], насичуючи оповідки серйозною суспільно-політичною проблематикою, постійно тримаючи бойову стійку в обороні національної ідентичності галицького українства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шаповал Ю. «Діло» (1880–1939) : поступ української суспільної думки / Юрій Шаповал. – Львів, 1999. – 383 с.
2. Купчинський Р. На польовій сторожі: нарис / Р. Купчинський // Діло. – 1915. – 17 верес. ; Купчинський Р. На позиції: Нарис / Р. Купчинський // Діло. – 1915. – 20 верес. ; Купчинський Р. Стрілецький табір: Нарис / Р. Купчинський // Діло. – 1915. – 25 груд. ; Купчинський Р. Стрілецькі відзнаки / Р. Купчинський // Діло. – 1916. – 20 лют.)
3. Животко А. Історія української преси: навчальний посібник для студентів факультетів журналістики вищих закладів освіти / Аркадій Животко ; [упор., авт. істор.-біограф. нарису і прим. М. Тимошик]. – К. : НВЦ «Наша культура і наука», 1999. – 360 с. .
4. УЛЕ : у 5 т. / [ред. кол. : І. О. Дзверін (відп. ред.) та ін.]. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1988 – 1990. – Т. 2. – 576 с.
5. Сніцарчук Л. В. Українська сатирично-гумористична преса Галичини 20–30-х рр. ХХ ст. : історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості / Л. В. Сніцарчук. – Львів, 2001. – 240 с.

6. Діло. – 1924–1939.
7. Бочковський О. Фейлетон та роман / О. Бочковський, С. Сірополко // Українська журналістика на тлі доби : (історія, демократичний досвід, нові завдання). – Мюнхен, 1993.
8. Der Feuilletonist // ABC des Journalismus. Verlag ölschläger. – München, 1982. – S. 230–231.
9. Маланюк Е. Єдинонеділимство / Євген Маланюк // Книга спостережень : проза. – Торонто, 1966. – Т. II.
10. Шкандрій М. В обіймах імперії : російська і українська літератури новітньої доби / Мирослав Шкандрій ; [перекл. з англ. М. П. Таращук]. – К. : Факт, 2004. – 496 с.
11. Купчинський Р. Скоропад : поема / Роман Купчинський ; [післям. І. Кедрина, І. І.] – Нью-Йорк : Вид-во «Червона Калина», 1965. – 128 с.
12. Journalistische Darstellungsformen : Das Feature // Reihe Praktischer Journalismus: 6 Bände. / [Redaktion : Dieter Golombek, Hans-Joachim Schlüter]. – München, 1981-1990.
13. Kempfski Hans Ulrich. Vorwort zur 1. Auflage / Kempfski Hans Ulrich // Reihe Praktischer Journalismus : 6 Bände. / [Redaktion: Dieter Golombek, Hans-Joachim Schlüter]. – München, 1981-1990.

Стаття надійшла до редколегії 14.11.2010

Прийнята до друку 31.01.2011

GALAXION CHIPKA – NEWSPAPER SATIRIST ON THE PAGES OF DAILY NEWSPAPER « DILO » : INSTANT LITERATURE REACTION TO SOCIAL IRRITANT

Marta MELNYK

*Lviv State University of Internal Affairs,
26, Gorodotska Str., Lviv, Ukraine, 76007*

The Formation of Roman Kupchynskiy as a writer of satire is described in the article. Newspaper satires published in the newspaper « Dilo » are analysed, and genre variety and their national cultural character are revealed.

Key words: sichove strilectvo, patriotism, national idea, publicity, newspaper satire, genre peculiarities.

РОМАН КУПЧИНСКИЙ КАК САТИРИК (ГАЛАКТИОН ЧИПКА НА СТРАНИЦАХ ГАЗЕТЫ «ДЕЛО»)

Марта МЕЛЬНИК

*Львовський державний університет внутрішніх дел,
ул. Городокская, 26, Львов, Украина, 79007*

В статье показано становление Романа Купчинского как писателя-сатирика. Проанализированы фельетоны писателя, опубликованные в газете «Дело», раскрыто их жанровое разнообразие и национально-культурное направление.

Ключевые слова: сечевое стрилецтво, патриотизм, державницька ідея, публіцистика, фельетон, сатира, жанрові особливості.